

Verslag AMENTI :

De Kempen: Turnhouts Vennengebied

Gids : Toon Van Mierlo

Verslag: Michel Levens

Bijdrage: Frank Vermeren – Carlos Grauls

26 februari 2006

Inleiding:

Het zwart water

Ondanks de vrieskou en de ijzige wind waren er 31 amentisten aanwezig aan de start voor deze eerste excursie in ons thema de Kempen. De gids van dienst was Toon Van Mierlo (NPE) en dit was een uitstekende keuze. Hij kende het gebied op zijn duimpje en had er destijds zijn bioloog thesis gemaakt. Een kerel met kennis van zaken dus en dat bleek ook tijdens de wandeling.

We vertrokken aan de parking van café het zwart water en maakte zo een lus vertrekkend naar het vennengebied het Zwart Water vervolgens naar de Hoogmoerheide en terug.

Temperatuur: 0° - bewolkt en af en toe sneeuwvlokken – ijzige oostenwind

Het Turnhouts vennengebied:

Het Turnhouts vennengebied strekt zich uit tussen de gemeenten Turnhout en Merksplas. Een op zijn schoffel steunende keuterboer (of amentist) tuurt van links naar de kerk van Turnhout tot rechts naar de kerk van Weelde, een open en vlak gebied van heide en ven.

De omgeving van het vennengebied “het Zwart Water” is een oude getuige hoe dit kempengebied er een 80 tot 100 jaar geleden uitzag. Een aantal van de nu nog bestaande vennen zijn reeds op de Ferraris kaarten van 1777 te situeren.

De vennengebieden zijn een zeldzaam verschijnsel aan het worden in het vlaamse landschap en zodus zeer waardevol. Doordat de ondergrond uit klei bestaat, zijn de grote plassen stabiel en weinig gevoelig voor verdroging en verzuring. Als gevolg daarvan, vertonen ze een zeer waardevolle water- en oevervegetatie.

Voor de tweede wereldoorlog werd de omgeving van het zwart water bewerkt door de keuterboeren en begraasd door het kempisch schaap. Beide en al heel lang daarvoor hebben het gebied gebracht tot wat het nu is, al moeten we zeggen dat uiteraard beheer en arbeid nodig is om het in stand te houden.

Een aardig detail meegenomen is dat er rond het Turnhouts vennengebied wat industrie kwam vestigen die gebruik maakte van heide en ven en zo ook rond 1826 begon er een blekerij gebruik te maken van het in de omgeving voorhanden zijnde venwater. Het venwater was een uitstekende “bleker” van textiel en garen, door zijn bijzondere kwaliteit en zuurtegraad.

Ook de boeren in de omgeving maakte gebruik van het venwater om hun schapenwol te wassen.

Aan het zwart water jaagt de wind langs onze oren, geen beschutting en ik zie een aardig pak amentisten maar bleek verkleuren en dit niet omwille van het zure venwater.

Er staan weinig bomen om beschutting achter te zoeken en die er staan lijken van het bonsai type – **vliegdennen** - die door de wind geboetseerd zijn en hun groei tegenhouden.

We passeren kort na elkaar twee plukplaatsen van vermoedelijk **een havik** die een veldduif als hoofdgerecht heeft genuttigd.

Toon vertelt hier over de zeldzame vegetatie van **Oeverkruid** (weegbreefamilie) en **Waterlobelia** (klokjesfamilie – rapunzel). De wind is belangrijk voor het oeverkruid dat typisch een zandplaats nodig heeft aan de oever van de plas. Indien er geen wind zou zijn zou de oever aanslibben en verrijken en weg zou het oeverkruid zijn.

Toon gaat verder met de “echelpoelen” – kuilen gegraven naast de poel, vol gelopen met venwater en bloedzuigers waar de mensen dan in kuurde – een rare vorm van geneeskunde. Touwens van de echelpoel komt de familienaam Van Echelpoel.

Veenmossen – **turf** – turfzode werden gebruikt om de **koeketel** te verwarmen. Een koeketel is een grote pot boven de openhaard waar bieten, distels en andere plantaardig materiaal aan de kook werd gebracht om het brouwsel vervolgens aan hun beesten als eten te geven.

Op het zwart water zitten enkele **wilde eenden en bergeenden** - het is nog een ietsje te koud om trekgesten te zien blijkbaar.

Opzij de waterplas is geplagd – Toon verteld over de industriële plag met een kraan die minutieus het microreliëf heeft gerespecteerd en gevolgd (een dure bedoening) – er verschijnt heide op de kale plekken **dop- en struikheide, blauwe zegge**.

Links de dopheide, rechts de struikheide
dopheide – niet vertakt
struikheide – vertakt aan de basis
kiemkracht zaden +/- 120 jaar

Een zicht op de heide, en dat het koud was .....

Het juist plaggen is niet simpel (plaggen tot op de minerale laag en zaadbank) en men bereikt meestal het beste resultaat door aan proefplaggen te doen en deze in het verder verloop te monitoren en het resultaat op te volgen. Ook wetenschappelijk onderzoek gebaseerd op “proefboringen”, zaai bedden en microscopisch onderzoek is een goede techniek alleen en ’t is altijd weer hetzelfde het kost veel.

Soms plagt men dieper, maar dit is meestal in het geval van stuifduinen.

Een probleem is de toenemende verzuring op de plagplaatsen (het aantal stikstof – kg/ha - in de lucht stijgt van jaar tot jaar), het resulteert in het verdwijnen van de typische heide vegetatie, zoals **zonnedauw, klokjesgentiaan, blauwe zegge, snavelbies**.

Om instuif van stikstof enigszins in te perken zet men langs de kanten van het gebied boomzones die een bufferfunctie vormen.

Een ander manier is kalkstrooien op de plag die de verzuring iet of wat tegengaat – het neutraler maken van de oppervlakte. Deze techniek heeft zijn tegenkantingen en moet uiterst precies gebeuren om de juiste PH te creëren.

Heide vegetatie die per definitie nogal zure grond verdraagt is zeer gevoelig aan te zuur of te baserijk want dan zullen de zaden niet ontkiemen.

vb. klokjesgentiaan: plaggrond waarde 3,5PH – klokjesgentiaan kiemt boven de 4,2PH – dus geen ontkieming hier - de grond moet neutraler gemaakt worden met de juiste verhouding, te hoge PH waarde leidt dan ook weer tot niet kiemen wel tot het ontstaan van algen.

Factoren die nu spelen in het nadeel van het heide- en vengebied en die 80 jaar geleden minder impact hadden omdat ze in mindere hoeveelheden/maten bestonden:

- grotere vermesting (storting en inwaai)
- verminderde windwerking
- verzuring (landbouw, uitlaatgassen)

De **potstal**: onze boer gebruikte 80 jaar geleden een systeem van potstal. Hij maaide heide en andere vegetatie gooide dit in zijn stal als voedsel voor zijn dieren, de beesten produceerden mest die hij dan op zijn akker gebruikte – driemaal per jaar - om deze vruchtbaarder te maken.

Wat destijds geen probleem was is vandaag een probleem om de mest het kwijt te geraken.

We verlaten het gebied van het zwart water en gaan richting **weide**. Dit was vroeger heide maar na WOII kregen echter landbouw en recreatie meer en meer vat op het gebied. Ten behoeve van de landbouw werd het heidegebied volledig verkaveld en wat niet te nat of te arm was, werd omgezet in weiland. Stilaan bereiken we de ommekeer, landbouwpercelen komen vrij en worden opgeslorpt door Natuurpunt. Er wordt geprobeerd het terug te beheren als heide, al kan weg daarheen nog lang duren. In het gebied werden de akkers gebruikt als maïsakkers.

Om van maïsakker naar heide of schrale weide over te gaan is van het één uiterste naar het andere. Maar zozeggend zo gedaan. Er werd een laag van 30cm afgegraven (gevolg verschraling) en reeds na één jaar stond er al **moeraswolfsklauw** en **zonnedauw**.

Weide is ook vogelgebied, en een eigenaardig fenomeen vond plaats door over te gaan van maïsakker naar weide, verhuisden vogelsoorten van heide naar weide en als volgt te verklaren.

Snellere en hogere vegetatie ideaal voor broedplaatsen, meer pieren in de weide dan in de heide.

Heidevogels worden weidevogels. **Grutto, scholekster, watersnip** en vele andere soorten zijn er waar te nemen in dit ideaal areaal van weide en plas. Op top momenten kan men hier een paar honderd grutto's waarnemen en kunnen we zeggen dat dit gebied zeer belangrijk is voor vogels.

Uiteraard moet er overeengekomen worden met de aanwezige landbouwers om samen de maaitijden te bepalen.

We gaan verder richting Hoogmoerheide. Een kramsvogel, een torenvalk passeren onze weg. Over de akkers vliegen een massa spreeuwen, wat verder merken we een koppel patrijzen op.

We naderen wat meer boombeplanting (duidelijk aangeplant) en het spel van mol verraad dat hier zand in de bodem zit.

Ratelpopulier en een mooie grauwe abeel maken deel uit van een klein bosje

We komen aan een uniek stukje natuur dat door de mens van bos naar **Half open heidegebied (boomheide)** met succes wordt omgevormd. Berken en dennen zijn hier deels gekapt en in de plaats is er spontaan struikheide ontstaan. Een perfecte verhouding creëren tussen boom en heide.

Eik, berk, grove den, zeeden (lange naalden, dikke kegel, gekartelde bast) maken hier de bomen uit. Door dit beheer profiteren aardig wat soorten vogels en hebben dit dan ook als thuisbasis gekozen (zoals bonte vliegenvanger, gekraagde roodstaart, houtsnip). De zomergraad wordt verzorgd door de alom bekende galloways.

In het origineel bos en dankzij wat oudere kenners van het gebied heeft men ook enkele exemplaren jeneverbes gevonden – vroeger gebruikt om jenever met te maken, het hout werd gebruikt voor het roken van hammetjes.

De reden van de achteruitgang van de jeneverbes kwamen we niet te weten (verschillende mogelijke versies) maar het belangrijkste is dat men hier probeert de jeneverbes te laten uitbreiden, door met autochtoon materiaal te stekken, hopelijk lukt dit want op vele plaatsen is dit niet gelukt.

Nochtans autochtoon materiaal gebruiken is van groot belang voor flora en fauna (vb. de bloeitijd en de op die tijd bijbehorende insecten – wat vaak niet gebeurt wanneer men dezelfde soort van buiten uit gebruikt die soms vroeger of later bloeien wat nefast kan zijn voor de bijbehorende insecten).

We vinden een braakbal en afgegeten kegels van de eekhoorns.

We bereiken de Hoogmoerheide, een extase moment. Het is een droog, soortenarm en zuur gebied, de struikheide is hier de baas (spijtig dat de bloei er niet was). Toon verteld dat hier massaal gekapt is om de open structuur van weleer terug te krijgen, wetend dat dit gebied moet onderhouden worden met kappen en plaggen.

Soortenarm met als toppeer struikheide en een tiental andere plantensoorten, maar een groot aantal mossen en korstmossen (**heidelucifer**).

Men heeft gestreefd naar een goede verhouding van veel heide en het gepast aantal bomen dit om de vogels een natuurlijke plaats te kunnen geven (nachtzwaluw, bos- en boomleeuwerik, sijs).

Daar vinden we ook de stekken jeneverbes terug, omringd door een omrastering want haas en konijn lusten de stekken ook wel.

Een paar stuifduinen maken er een bultig geheel van.

We verlaten dit prachtig heidegebied en vangen de terugweg aan. We passeren een paar hooilandjes en er is er eentje wel bijzonder. Het gebied huisvest wel enkele unieke soorten orchideeën die men vanuit de wegberm ondergebracht heeft naar het hooilandje (o.a. welriekende nachtorchis), uiteraard om vertrapping te vermijden .

Het is fijn te horen dat tal van instanties hier studie en beheer verrichten het komt onze natuur ten goede maar ook de natuurtoekomst voor verdere mensen generaties.

Het lijkt me hier dat we de keuterboer van weleer laten herleven door te doen wat zij destijds deden alleen was het voor hun van levensbelang en wisten ze waarschijnlijk niet dat door hun toedoen een prachtig gebied ontstond.

Canadese en kolganzen sluiten onze wandeling af en in het café het zwart water stond de warme choco al te wachten.

de hoogmoerheide

een plagplaats

aan de oever van het zwart water

kempisch landschap